

Ks. Janusz Mastalski

Osobowość katechety w perspektywie oczekiwań uczniów – próba diagnozy

Wokół katechezy toczy się obecnie dyskusja na temat efektywności nauczania religii w szkole. Wielu katechetyków i dydaktyków zwraca uwagę na znaczenie metodyki nauczania w procesie edukacyjnym, ale są również zgodni, co do faktu, iż predyspozycje i cechy osobowościowe nauczyciela przesądzają niejednokrotnie o stosunku uczniów do nauki określonego przedmiotu w szkole! Uczniowie zafascynowani osobowością dobrego nauczyciela widzą w nim godny naśladowania wzór i przejmują w konsekwencji wiele jego pozytywnych cech¹. Katecheta stoi przed jeszcze bardziej trudnym zadaniem bowiem ma „(...) nie tylko doprowadzić kogoś do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębszej z Nim zażyłości”². Ważnym zatem staje się postulat badań dotyczących cech osobowościowych katechety, który spełnia oczekiwania Kościoła i katechizowanych! Autor niniejszego artykułu przeprowadził takie badania, ale zanim wyniki zostaną zaprezentowane należy dokonać pewnych uściśleń terminologicznych w świetle literatury psychopedagogicznej.

¹ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1994, s. 282.

² DOK 80; por CT5; KKK 426

Osobowość nauczyciela

W myśli pedeutologicznej problem osobowości nauczyciela, jego cech, zajmuje znaczne miejsce, czego dowodem jest bogata literatura pedagogiczna i psychologiczna. Z całego spektrum opracowań musimy dokonać wyboru najbardziej charakterystycznych i ciekawych poglądów na omawiane zagadnienie.

W terminologii pedagogicznej o osobowości można mówić w znaczeniach: empirycznym, metafizycznym i normatywnym. Osobowość w znaczeniu empirycznym oznacza „ogół dyspozycji psychicznych i fizycznych jednostki; przy czym przez dyspozycje rozumie się warunki tkwiące w jednostce i niezbędne do wystąpienia pewnych zjawisk, bądź to fizycznych bądź to psychicznych”³.

Przez osobowość w znaczeniu metafizycznym rozumie się „coś w jednostce, coś czego dyspozycje są cechami, a więc jaźń, istota, dusza, substrat; w którym one tkwią”⁴.

W sensie normatywnym jest to „ogół tych cech, jakie zgodnie z wymaganiami pewnej etyki lub pewnego poglądu na świat dana jednostka powinna by posiadać”⁵. Oczywiście dla rozważań problemu osobowości nauczyciela ważna jest definicja w znaczeniu empirycznym. Pojęcie osobowości można również używać w znaczeniu szerszym lub węższym.

W tym pierwszym ujęciu według J. Warrena i G. Carmichela jest ona „jednolitą psychiczną organizacją ludzkiej istoty [...] obejmującą charakter, intelekt, temperament, uzdolnienia, postawy moralne i wszelkie inne postawy wytworzone w ciągu życia człowieka”⁶. W węższym znaczeniu definicja, którą podaje R. Schulz wydaje się najbardziej adekwatna. Osobowość dla niego oznacza

³ M. Kreutz, *Osobowość nauczyciela-wychowawcy*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, red. W. Okoń, Warszawa 1962, s. 139.

⁴ Tamże, s. 140.

⁵ Tamże, s.141.

⁶ S. Siek, *Struktura osobowości*, Warszawa 1989, s. 13.

„całokształt nabytych (w odróżnieniu od wrodzonych) zachowań i dyspozycji behawioralnych człowieka; odnosi się do względnie trwałych i wyuczonych sposobów reagowania jednostki w określonych sytuacjach społecznych w związku z pełnieniem przez nią takich lub innych ról w życiu zbiorowym”⁷.

Po dokonaniu tych rozróżnień i uściśleń semantycznych można podać określenie czym jest *osobowość nauczyciela*. Za klasyczną definicję uważa się sformułowanie opracowane przez W. Okonia. Według jego koncepcji osobowość nauczyciela należy rozumieć jako „stopień zaawansowania nauczyciela w poznawaniu, rozumieniu i wartościowaniu stosunków panujących w świecie, ze szczególnym uwzględnieniem procesów kształcenia i wychowania oraz w twórczym przekształcaniu tych stosunków”⁸.

Z omawianym problemem pedagodzy i psycholodzy wiążą różne terminy. I tak w ogromnie popularnej kiedyś w Polsce rozprawie J. Wł. Dawida⁹, autor stawia pytania o to, co sprawia, iż ktoś jest nauczycielem z urodzenia lub powołania; co wpływa na sukces wychowawczy? Całe dzieło sprowadzone jest do egemplifikacji trzech dyspozycji nauczyciela, które są niezbędnymi warunkami wychowawczego wpływu. Są nimi: miłość dusz, skłonność do społecznego oddziaływania oraz zalety etyczne, takie jak: potrzeba doskonałości, poczucie odpowiedzialności, obowiązkowość, moralna odwaga itp.¹⁰ Z poglądem tym polemizował M. Kreutz, który zmodyfikował pewne uwarunkowania wpływów wychowawczych. Przedstawił szereg dowodów, że wpływ ten jest możliwy, gdy nauczyciel posiada trzy dyspozycje: miłość ludzi, skłonność do społecznego oddziaływania oraz *zdolność sugestywna*, która musi zaistnieć, aby nauczyciel mógł wychowywać.¹¹

⁷ R. Schulz, *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań*, Warszawa 1994, s. 177.

⁸ W. Okoń, *Słownik Pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 148.

⁹ J. Wł. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, Warszawa 1948.

¹⁰ M. Kreutz, *Osobowość...*, op. cit., ss. 161-162.

¹¹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1987, s. 405.

S. Baley używa również terminu „osobowość”, ale pojawia się u niego określenie *psychika nauczyciela*. Autor ten uważa, iż najważniejszą cechą nauczyciela w tej psychice jest „zdatność wychowawcza, będąca swoistym zbiorem cech umożliwiających wychowanie”¹². Do tych cech można zaliczyć m. in.: przychylność dla wychowanków, rozumieć ich psychikę, cierpliwość, talent pedagogiczny, entuzjazm, itd.¹³

W wielu publikacjach pojawia się również określenie *talent pedagogiczny*. Według S. Szumana talent jest „zespołem pewnych zdolności, a zdolności to posiadanie pewnych wrodzonych cech psychicznych o silnym natężeniu”¹⁴.

W najnowszych publikacjach pedagodzy i psychologowie najczęściej odwołują się do klasycznych określeń i definicji, co oczywiście nie oznacza, że nie ma prób nowego, współczesnego patrzenia na problematykę osobowości nauczyciela. Dla przykładu można podać pogląd Z. Włodarskiego, który ukazuje pięć cech osobowości nauczyciela-wychowawcy. Są to: nastawienie na innych ludzi, respektowanie podmiotowości drugiego człowieka, zainteresowania stającym się człowiekiem, poczucie odpowiedzialności za innych oraz empatia i talent.¹⁵ Jak widać to wyszczególnienie uwzględnia najnowsze badania psychologiczne i pedagogiczne.

Na koniec tego krótkiego przeglądu literatury pedeutologicznej, dotyczącej osobowości nauczyciela, należy wspomnieć o jeszcze jednym określeniu, które staje się coraz bardziej powszechnym. R. Schulz posługuje się pojęciem *osobowość nauczyciela twórczego*¹⁶. Ukazuje całą panoramę cech nauczyciela-nowatora, odwołując się do wielu badań prowadzonych w Polsce i zagranic

¹² Tamże, s. 406.

¹³ Tamże, ss. 405-406.

¹⁴ Tamże, s. 405.

¹⁵ Z. Włodarski, *Człowiek jako wychowawca i nauczyciel*, Warszawa 1992, ss. 128-132.

¹⁶ R. Schulz, *Twórczość...*, op. cit., s.178.

cą. Kwintesencją tych rozważań jest katalog cech osobowościowych nauczyciela-nowatora, jakie otrzymał A. Windakiewicz w swoich badaniach ankietowych, a na które powołuje się R. Schulz. Oto one:

- Stałe wzbogacanie wiedzy i umiejętności.
Duża wiedza merytoryczna i zawodowa.
Twórcza inwencja i pomysłowość.
Aktywność zawodowa i zaangażowanie w pracy.
Upór w pokonywaniu trudności.
Wewnętrzny spokój.
Odwaga.
Chęć współpracy i upowszechnianie osiągnięć.
Umiejętność nawiązywania kontaktów z młodzieżą.
Realizm w zamysłach i działaniu¹⁷

Obraz nauczyciela w oczach uczniów

Odrębnym problemem w pedagogice jest odbiór nauczycieli przez uczniów,. Teoretyczne dywagacje na temat, jaki powinien być wychowawca, muszą być zweryfikowane empirycznie w badaniach wychowanków.

Zjawiskiem tym zajmowało się i zajmuje wielu pedagogów, dydaktyków, jak i psychologów. M. Maciaszek w swojej publikacji¹⁸ bardzo mocno podkreśla, iż to jak uczniowie widza nauczyciela, zależy przede wszystkim od niego samego. Dzieli on wychowawców na trzy kategorie. Pierwsza grupa to ci, którzy „użytkawszy pełne kwalifikacje specjalistyczne i psychologiczno-pedagogiczne, sprawnie i skutecznie wykonują swoje obowiązki, osiągają w pracy wybitne rezultaty (mistrzostwo pedagogiczne)¹⁹”.

¹⁷ Tamże, s. 179.

¹⁸ M. Maciaszek, *Final pracy zawodowej. Z doświadczeń nauczyciela*, Warszawa 1990.

¹⁹ Tamże, s. 132.

Tego rodzaju nauczyciele są oceniani najwyżej przez uczniów. Są również jednak i tacy, którzy „legitymują się w prawdzie odpowiednimi kwalifikacjami zawodowymi, lecz odczuwają wielkie trudności w realizacji swoich profesjonalnych zadań”²⁰. Wychowankowie bardzo szybko odkrywają „słabość” swoich wychowawców i niestety bezlitośnie ją wykorzystują.

Najniżej oceniani są nauczyciele, którzy „ w pracy szkolnej są niemal w ciągłym konflikcie z dziećmi i młodzieżą; często kapitulują wobec nieprzychylniej postawy klasy szkolnej i zwracają się z prośbą o interwencję u dyrektora”²¹.

Wychowawca musi mieć świadomość pokoleniowej różnicy. Jan Legowicz pisze, że „symbolem młodości jest zapatrzenie w teraźniejszość i niedostatek widzenia, jak przez teraźniejszość wraz z młodością przyszłość mija się z przeszłością”²². A przecież nauczyciel musi mieć osobowość „otwartą na przyszłość”²³. Nie znaczy to jednak, iż pedagog nie powinien brać pod uwagę zdania ucznia. Niestety błędem wielu, szczególnie młodych nauczycieli – co zresztą w swoich badaniach wykazała Joanna Rutkowiak²⁴ – jest dogmatyzm, skostnienie poglądów oraz nauczanie *ex cathedra*. Prawdziwy wychowawca powinien łączyć doświadczenia pedagogiczne, odpowiedzialność za wychowanków z ich zapotrzebowaniem. Powinien szukać pomostu między obrazem nauczyciela marzeń uczniów a rzeczywistością, swoim obrazem.

Niestety badana rzeczywistość odbiega od tego ideału. Kilka lat temu Stefan Wołoszyn pisał, iż „dzieci i młodzież są przedmiotem li tylko manipulacji edukacyjnych. Szkoły gubią całego człowieka, jego pełny rozwój indywidualności, a stają się tylko in-

²⁰ Tamże, s. 133.

²¹ Tamże.

²² J. Legowicz, *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, Warszawa 1975, s. 70.

²³ Tamże, s. 67.

²⁴ J. Rutkowiak, *Błędy dydaktyczne początkujących nauczycieli*, Gdańsk 1974, s. 27-35.

stytucjami adaptacyjnymi terenu indoktrynacji politycznych”²⁵. Wypowiedź ta znajduje swoje odzwierciedlenie w badaniach przeprowadzonych przez J. Kośmider, D. Mielcarek, M. Rylke czy D. Łappo.

Zostało udowodnione, iż zaledwie 5% uczniów (na 1367 badanych) oceniło stosunek swoich nauczycieli do siebie pozytywnie; 1,9% uznało, że wszyscy nauczyciele rozumieją ich klasę; a 36% badanych stwierdziło, że źle się czują w szkole.²⁶

Problematyką tą również zajął się M. Śnieżyński, który w latach 1974–1984 prowadził badania w szkołach Polski południowej, wykazując rozdźwięk między idealnym a rzeczywistym obrazem nauczyciela w opinii uczniów²⁷. Autor w swoich publikacjach podaje wiele wypowiedzi uczniów, które ukazują stosunek uczniów do nauczycieli. W tym miejscu warto przytoczyć dwie najbardziej charakterystyczne opinie, stanowiące egzemplifikację wyżej ukazanego problemu. Oto one:

„Mimo że mam już 18 lat, a 11 spędziłam w szkole, to w ciągu całego tego czasu nie spotkałem jeszcze nauczyciela, którego mógłbym nazwać ideałem”²⁸.

Druga wypowiedź jest jeszcze bardziej pesymistyczna:

„Jest to stan krytyczny, a czerwone światło pali się już od dawna; niestety nie jest zauważone przez nikogo. Kogo to obchodzi? W szkole nie ma zaufania, serdeczności”²⁹

Nasuwa się w tym miejscu pytanie, jakie cechy powinien mieć idealny nauczyciel? M. Śnieżyński pod wpływem badań stworzył

²⁵ S. Wołoszyn, *O wychowawczym wpływie nauczyciela*, „Badania Oświatowe” 1982, nr 2, s. 10.

²⁶ M. Śnieżyński, *Idealny i rzeczywisty obraz nauczyciela w opinii uczniów*, „Roczniki Komisji Nauk Pedagogicznych” 1989, t. XXLII, ss. 167–168.

²⁷ M. Śnieżyński, *Efektywność kształcenia*, Kraków 1992, ss. 17–53.

²⁸ M. Śnieżyński, *Idealny...*, op. cit., s. 167.

²⁹ M. Śnieżyński, *Nauczyciele w oczach uczniów*, Warszawa 1990, s. 20.

swojego rodzaju katalog cech doskonałego wychowawcy, cech najczęściej wymienianych przez uczniów. Oto niektóre z nich:

- Atrakcyjny i nieschematyczny sposób prowadzenia zajęć.
Stosowanie metod aktywizujących.
Część tematyki winna wynikać z propozycji uczniowskich
Zapewnić zajęciom dobrą organizację pracy
Częściej stosować środki dydaktyczne (video, przeźrocza)
Wszelkie ocenianie musi być obiektywne i sprawiedliwe.

Z dotychczasowych publikacji wynika, iż z pewnym uproszczeniem i uogólnieniem można przyjąć pewne cechy, jako pożądane przez uczniów. Czesław Banach w wyniku przeprowadzonych przez siebie badań sporządził listę takich cech, uporządkowaną hierarchicznie:

Otwartość i umiejętność kontaktu z młodzieżą (empatia).

Kompetencja merytoryczna i metodyczna.

Poszanowanie godności ludzkiej.

Sprawiedliwość i obiektywizm w ocenianiu.

Dialogowość, negocjacyjność, demokratyczny styl kierowania.

Dyscyplina.

Tolerancja, kultura ogólna i pedagogiczna.

Umiejętność planowania i organizowania pracy własnej i zbiorowej.

Poczucie humoru.³⁰

Kończąc ten krótki przegląd publikacji dotyczących przedmiotu niniejszego artykułu należy stwierdzić, iż w myśli pedologicznej problematyka osobowości nauczyciela-wychowawcy zajmuje znaczące miejsce, czego wyrazem jest – jak pisze Cz. Banach – „bogata literatura pedagogiczna i psychologiczna, a także obecność jej praktycznych aspektów w wielu aktach normatywnych i dokumentach traktujących o zadaniach szkoły i nauczyciela”³¹.

³⁰ Cz. Banach, *Cechy osobowościowe nauczycieli*, „Nowa Szkoła”, 1995 nr 3, ss. 39–40.

³¹ Tamże, s. 40.

Żyjemy jednak w nowych warunkach, a przedstawione powyżej poglądy ulegają ciągłej zmianie. Mają one zatem wartość historyczną. Z tej racji trzeba ciągle podejmować nowe badania uwzględniające aktualną rzeczywistość, wszelakiego rodzaju przemiany polityczne, społeczne i kulturalne. Poniższe badania są właśnie taką próbą ukazania współczesnego spojrzenia na dydaktyczną i wychowawczą działalność nauczyciela widzianego oczami uczniów.

Wyniki badań własnych

Dotychczas przeprowadzono wiele badań, próbując odpowiedzieć na pytanie: jakim powinien być nauczyciel. Postawiono wiele diagnoz i prognoz. Dla przykładu, G. Klimowicz³² przeprowadził konkretne badania związane z umiejętnościami nauczyciela w nawiązywaniu kontaktu z uczniami. Sporządził on nawet swoisty katalog cech osobowościowych ułatwiających ten kontakt. Są to m.in.: zauważanie zmian u ucznia oferowanie obecności i czasu, akceptacja, milczenie pozwalające na refleksję, czy umożliwienie serdecznego porozumienia³³.

Autor niniejszego artykułu przeprowadził badania w 10 szkołach podstawowych miasta Krakowa, w pięciu klasach ósmych i pięciu klasach siódmych. Ankietę wypełniło 265 uczniów, w tym 142 dziewczynki i 123 chłopców. Jedno z pytań dotyczyło pozytywnych cech osobowościowych nauczycieli i katechetów. Zobaczymy zatem, jakie cechy pozytywne katechety uczniowie punktowali najwyżej.

Na podstawie zamieszczonych danych zawartych w tabeli pierwszej okazuje się, iż najwyżej została oceniona wiedza merytoryczna katechety. Tylko 8 uczniów, co stanowi 3,0% stwierdzi-

³² H. Rylke, G. Klimowicz, *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, WSiP, Warszawa 1992.

³³ Tamże, s. 49.

ło, iż uczący religii nie jest dobrze zorientowany w temacie. Świadczy to zatem o dobrym przygotowaniu katechetów. Nie znaczy oczywiście, iż problem nie istnieje. Każdy katecheta musi mieć świadomość, iż na taką opinię musi sobie zasłużyć poprzez permanentne samokształcenie się. Z uzyskanych wyników widać jednak, iż w ocenie merytorycznej wiedzy nauczyciela, matematyk zdobył największe uznanie. Aż 91,7% uczniów uważa go za człowieka posiadającego dużo wiadomości. Zatem katecheta w tej kategorii przegrywa, choć cieszą opinie o nim uzyskane dzięki swobodnym wypowiedziom katechizowanych. Oto niektóre z nich:

„Mój katecheta wie bardzo wiele i wiem, że mogę go zapytać prawie o wszystko”

„Bardzo podziwiam mojego katechetę, ponieważ zna się na wielu sprawach, a szczególnie na życiu”

„Myślę, że mój ksiądz wie dużo, ale często go nie rozumiem”

„Chciałabym mieć taką wiedzę, jak moja katechetka. Nieraz mi się wydaje, że nie ma dla niej pytań trudnych”.

Tabela 1.

Akceptacja pozytywnych cech nauczyciela w ocenie uczniów

Lp.	Osoba prowadząca zajęcia	Katecheza				Język polski				Matematyka				Historia				Biologia			
		A		B		A		B		A		B		A		B		A		B	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
1	Przyjaźliwość	168	63,4	35	13,2	109	41,1	60	22,6	111	41,9	66	24,9	74	27,9	94	35,5	70	26,4	106	40
2	Sprawne prowadzenie zajęć	93	35,1	106	40	126	47,5	18	6,8	111	41,9	46	17,4	80	30,2	99	37,4	86	32,5	100	37,7
3	Wyrozumiałość	104	39,2	71	26,8	91	34,3	90	34	88	33,2	80	30,2	90	34	74	27,9	59	22,3	92	34,7
4	Pomyślność	91	34,3	109	41,1	126	47,5	18	6,8	111	41,9	46	17,4	80	30,2	99	37,4	86	32,5	100	37,7
5	Staranie się o miłą atmosferę	117	44,2	39	14,7	91	34,3	52	19,6	91	34,3	53	20	93	35,1	56	21,1	76	28,7	99	37,4
6	Dobre zorientowanie w temacie	200	75,5	8	3	197	74,3	14	5,3	243	91,7	5	1,9	177	66,8	32	12,1	106	40	79	29,8
7	Spokój i opanowanie	100	37,7	84	31,7	86	32,5	88	33,2	92	34,7	97	36,6	91	34,3	116	43,8	76	28,7	138	52,1
8	Interesujące stawianie problemów	91	34,3	44	16,6	80	30,2	52	19,6	105	39,6	79	29,8	81	30,6	113	42,6	76	28,7	99	37,4
9	Aktywność	91	34,3	105	39,6	124	46,8	18	6,8	107	40,4	48	18,1	78	29,4	99	37,4	86	32,5	100	37,7
10	Umiejętność zainteresowania tematem	93	35,1	43	16,2	83	31,3	52	19,6	102	38,5	80	30,2	78	29,4	113	42,6	74	27,9	100	37,7
Średni % ocen		43,4		24,3		42		17,4		43,8		22,7		34,8		33,8		30		38,2	

A – liczba wyborów ocen pozytywnych

B – liczba wyborów ocen negatywnych

Echo tych wypowiedzi znajdujemy w wielu publikacjach. W literaturze pedagogicznej i dydaktycznej podkreśla się znaczenie wiedzy merytorycznej w kształceniu. Dla przykładu s. Cz. Sondej³⁴ podkreśla, że od katechety oczekuje się gruntownej wiedzy i dużo sprawności intelektualnej. Pisze, że od uczącego `religii „wymaga się umiejętności rozwiązywania nowych sytuacji i zadań w sposób samodzielny i twórczy, żywego reagowania na różne wydarzenia, co wymaga wnikliwości umysłu i zdolności analitycznego lub syntetycznego ujmowania zjawisk w zależności od potrzeb”³⁵. Również W. Kóska³⁶ uważa, iż katechetę winna cechować gotowość do ciągłego zdobywania wiedzy, zapal do samokształcenia i szerokość zainteresowań.

Przyglądając się uważnie otrzymanym wynikom, okazuje się, iż katecheta dwukrotnie otrzymał najwyższą punktację. Po pierwsze bardzo wysoko został oceniony jeśli chodzi o przyjazny stosunek do uczniów. Uzyskany wynik jest bardzo pocieszający, bowiem katecheta w szkole postrzegany jest jako przyjaciel. Tylko 13, 2% uczniów zanegowało przyjacielski stosunek do katechizowanego, ale ponad 63% ma do niego zaufanie i traktuje go jako swojego przyjaciela. Oto niektóre wypowiedzi uczniów na ten temat:

„Bardzo lubię mojego księdza. Dobrze wiem, że mogę się mu ze wszystkiego zwierzyć i on mnie wysłucha, doradzi czy pocieszy. Mam w nim prawdziwego przyjaciela.”

„Cieszę się, że z katechetą można porozmawiać na każdy temat. Zawsze coś doradzi, a jeśli nie potrafi, to chociaż wysłucha.”

„Z innymi nauczycielami nie da się porozmawiać tak, jak z księdzem. Nieraz mnie denerwują jego poglądy. Są nieraz niezyciowe, ale w sumie wiem, że chyba ma rację.”

Podobne wypowiedzi, ale jako postulaty cytuje w swoich badaniach M. Śnieżyński. Oto jedna z nich:

³⁴ Cz. Sondej, *Osobowość katechety...*, dz. cyt., s. 10.

³⁵ Tamże, ss. 10–11.

³⁶ W. Kóska, *Katechetyka*, dz. cyt., s. 27.

„Nauczyciel powinien być zawsze uśmiechnięty, przyjacielski, powinien służyć radą i pomocą w trudnej sytuacji dla każdego ucznia”³⁷.

Z badań prowadzonych przez wyżej wymienionego autora wynika, iż zdecydowana większość takiego ideału w ciągu 11 lat nauki nie spotkała³⁸. Nie wątpliwie jest to wielka szansa dla katechetów, którzy mogą wypełnić tę lukę. Dodatkowym bodźcem do wykorzystania tej szansy stanowi fakt, iż uczący religii w pytaniu o atmosferę na lekcjach uzyskali najwyższe uznanie.

Okazuje się, że tylko 14, 7% badanych nie dostrzegła takich starań. Cieszy zatem fakt, iż uczniowie odczuwają wysiłki katechety o to, aby na lekcji religii wszyscy czuli się dobrze. Stwarza to okazję do bliższego kontaktu, do wytworzenia klimatu zaufania, a także stworzenia warunków do dialogu. W wyniku analizy swobodnych, pisemnych wypowiedzi uczniów, autor niniejszej pracy stworzył listę cech, które powodują wg badanych miłą atmosferę na lekcji religii:

Powinien być uśmiechnięty, wtedy bowiem wzbudza sympatię

Nie powinien krzyczeć

Powinien być otwarty na problemy uczniów

Powinien umiejętnie łączyć naukę z zabawą

Nie powinien męczyć uczniów długim mówieniem.

Jakże adekwatne do tych wyników jest stwierdzenie wybitnego pedagoga Janusz Korczaka: „Niech będzie mało smutku i łez, a dużo radości”³⁹. Ta radość może być niesiona na różny sposób. Wydaje się, iż jeśli nauczyciel stara się być w swoim przekazie pomysłowy, jednocześnie wnosi na zajęcia ducha radości i odprężenia. Niestety, okazuje się, że katecheci nie są uważani za pomysłowych. Jak widać z dokonanych zestawień tabelarycznych zarówno poloniści, jak i matematycy pod tym względem oceniani są

³⁷ M. Śnieżyński, *Efektywność...*, dz. cyt., s. 22.

³⁸ Tamże, s. 19.

³⁹ M. Andres, *O potrzebie pedagogiki uśmiechu*, „Wychowawca” 1 (1993), s. 24.

wyżej. W tym miejscu widać konsekwencję w wypowiedziach uczniów. Uważając bowiem, że katecheza jest nudna, dopatrują się oni przyczyn tego zjawiska w braku pomysłowości katechetów. Na potwierdzenie takiego stanowiska przytoczmy kilka wypowiedzi katechizowanych:

„Nasz katecheta nie ma żadnego pomysłu, jak nam najłatwiej mówić o Bogu. Głosi nam jakieś zawile teorie, a wystarczyłoby trochę pomysłów i np. puścić film, czy przeźrocza i od razu byłoby łatwiej.

„Mój ksiądz nie ma fantazji. Nieraz, aż się prosi aby podać jakiś przykład, a on mówi dalej bez przekonania”

„Katecheta powinien być pomysłowy, tzn. ciągle zmieniać styl uczenia. Ja na początku lekcji wiem, jak będzie wyglądała lekcja i czym się skończy. On nas powinien zaskakiwać”

Widać zatem, iż uczniowie szukają swoistej „przygody” na katechezie. Szablonowe i monotonne prowadzenia lekcji religii powoduje, iż nawet przy innych, dostrzeganych przez uczniów, pozytywnych cechach katechety, ogólna ocena staje się niższa. Jakby potwierdzeniem tego wniosku jest fakt, iż bardzo nisko został oceniony katecheta, jeśli chodzi o interesujące stawianie problemów. W wynikach tych widzimy jak gdyby pokłóse oceny katechezy. Okazuje się, iż tylko 34, 3% badanych zadowolona była ze sposobu prezentowania zagadnień. Zresztą problem ten dotyczył wszystkich przedmiotów. Biolog i polonista otrzymali najniższą ocenę w tym względzie (odpowiednio 28, 7% i 30, 2%). Deklaracja Soborowa „O Wychowaniu Chrześcijańskim” przypomina, iż „prawdziwe wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział”⁴⁰. Cel ten nie będzie zrealizowany, jeśli nauczyciel-wychowawca nie będzie starał się zainteresować uczniów konkretną tematyką. Potrzeba zatem ogromnej pracy nad tym, aby każdy katecheta zwiększył wysiłki

⁴⁰ DWCH, n. 1.

nad kształtowaniem swojej osobowości pedagoga. M. Śnieżyński⁴¹ pisze, iż cechy osobowościowe nauczyciela w połączeniu z wiedzą merytoryczną i odpowiednim przygotowaniem psychologiczno-pedagogicznym stanowi czynnik intensyfikujący efektywność kształcenia. A więc nie tylko metoda liczy się w sukcesie pedagogicznym. Ważne są również te cechy osobowościowe, które sprawiają, iż uczeń postrzega nauczyciela, jako swojego przewodnika.

Na podstawie odpowiedzi na kolejne z pytań ankiety badawczej⁴², autor otrzymał zestaw 10 najbardziej pożądanых cech nauczyciela, które sprawiają, iż spełnia on oczekiwania uczniów. Oto zestawienie tabelaryczne.

Tabela 2. Cechy idealnego nauczyciela przedmiotów ogólnokształcących w opinii uczniów

	Cechy nauczyciela	Ilość wyborów	%
1	Sprawiedliwy	191	72,1
2	Wyrozumiały	185	69,8
3	Przyjazny	176	66,4
4	Cierpliwy	166	62,6
5	Opanowany	155	58,5
6	Miły	150	56,6
7	Z poczuciem humoru	146	55,1
8	Wymagający	132	49,8
9	Dobry	111	41,9
10	Spokojny	99	37,4

⁴¹ M. Śnieżyński, *Nauczanie aktywizujące*, dz. cyt., ss. 49-50.

⁴² Jaki według Ciebie powinien być nauczyciel: a) uczący przedmiotów ogólnokształcących? b) uczący religii?

Tabela 3. Cechy idealnego katechety w opinii uczniów

	Cechy katechety	Ilość wyborów	%
1	Wyrozumiały	201	75,8
2	Sprawiedliwy	196	74
3	Przyjazny	191	72,1
4	Wesoły	188	70,9
5	Cierpliwy	176	66,4
6	Mówiący ciekawie	163	61,5
7	Opanowany	150	56,6
8	Życzliwy	133	50,2
9	Oryginalny	126	47,5
10	Dobry	115	43,4

Z powyższych zestawień można wyciągnąć wniosek, iż wyrozumiałość, sprawiedliwość i przyjacielskość to 3 cechy, które były najbardziej pożądane przez uczniów. Bardzo interesującym jest fakt, że wyrozumiałość nie kojarzy się respondentom z pobłażliwością. Oto wypowiedzi ilustrujące to stwierdzenie:

„Katecheta musi być wyrozumiały, to znaczy musi umieć się wczuć w sytuację ucznia”

„Katecheta nie może pozwolić nam na wszystko, ale musi zrozumieć, że uczeń ma też swoje problemy”

Wypowiedzi te w sposób wyraźny ukazują, iż wyrozumiałość kojarzy się ankietowanym z empatią. Ten nauczyciel, który potrafi niejako utożsamić się ze swoim wychowankiem, ma wielki autorytet, a co za tym idzie ogromny zakres oddziaływania. Uczeń szuka przykładu postępowania, szuka rady i zrozumienia. M. Śnieżyński, w swoich badaniach nad osobowością nauczyciela stwierdza, iż „największą szansę osiągnięcia autorytetu i sympatii młodzieży ma nauczyciel, który jest sprawiedliwy, potrafi zrozumieć uczniów, zdobyć sobie ich zaufanie, który jest szczery, bez-

pośredni, ma poczucie humoru oraz dużą wiedzę i umiejętność jej przekazywania”.⁴³ Jak zatem widać, badania przeprowadzone w różnych szkołach, w różnym czasie, jak i przez różnych autorów, pokrywają się w swoich wynikach. Można więc stwierdzić, iż wymienione powyżej cechy są niejako ponadczasowe, dotyczące każdego wychowawcy niezależnie od typu placówki w jakiej pracuje i wieku uczniów, z którymi przebywa.

W Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji czytamy, iż „(...) nie jest możliwa ani katecheza, ani ewangelizacja bez działania Boga za pośrednictwem Ducha Świętego. W praktyce katechetycznej ani najbardziej zaawansowane techniki pedagogiczne, ani katecheta, obdarzony wyjątkową osobowością, nigdy nie mogą zastąpić cichego i dyskretnego działania Duch Świętego”⁴⁴. Kształtowanie jednak cech osobowościowych, które fascynują młode pokolenie sprawia, iż katecheta będzie mógł w pełni spełniać zadanie bycia zwiastunem Słowa Bożego i świadkiem Chrystusa.

⁴³ M. Śnieżyński, *Efektywność...*, s. 30.

⁴⁴ DOK 288.

La personalita' di un buon insegnante

Riassunto

Molti catechisti e didatti sottolineano l'importanza della metodologia dell'insegnamento nel processo educativo, ma affermano anche che le predisposizioni e le qualita' personali dell'insegnante condizionano l'atteggiamento degli allievi verso una data materia. Gli studenti affascinati della personalita' di un buon insegnante vedono in lui un modello da sequire e, in conseguenza, fanno proprie molte delle sue doti. Sulla base delle ricerche condotte nelle scuole di Cracovia fra le qualita' piu' richieste hanno indicato: la comprensione, la giustizia e l'amichevolezza.